

 Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi AKRA	Akra Journal of Culture Art and Literature (AKRAJOURNAL)	
Yıl 14, Year 14, Cilt 14, Volume 14, Sayı 38, Issue 38, Ocak 2026, January 2026 e issn: 2687-6361		
Özgünlük kontrolü		Authenticity process
DOI: 10.31126/akrajournal.1748959		
Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	23.07.2025	Submitted date
Kabul tarihi	17.10.2025	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	25.03.2026	Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information <i>Aslı AY / Doç. Dr. Serpil ERSÖZ (2026). Resmî ve Gayriresmî Adlandırmalar Arasında: Cumhuriyet Öncesi'nden Günümüze Ulaşan Eski Ankara Bölgesi'ndeki Cami ve Mescitlerin Urbonimisi. Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi AKRA / Akra Journal of Culture Art and Literature, AKRAJOURNAL / 2026 / C.14 / S. 38 / s.7-34</i>		

**RESMÎ VE GAYRİRESMÎ ADLANDIRMALAR ARASINDA:
CUMHURİYET ÖNCESİNDEN GÜNÜMÜZE ULAŞAN ESKİ
ANKARA BÖLGESİ'NDEKİ
CAMİ VE MESCİTLERİN URBONİMİSİ**

Aslı AY* / Doç. Dr. Serpil ERSÖZ**

Öz: Bu çalışma, Cumhuriyet öncesi döneme tarihlenen ve günümüzde varlığını sürdüren Eski Ankara Bölgesi'ndeki cami ve mescitlerin resmî ve gayriresmî adlandırmalarını urbonimik çerçevede incelemeyi amaçlamaktadır. Adlandırma süreçleri; toplumsal aidiyet bağlamı, yapıların coğrafi ve mimari özellikleri, cami kurucularının adları ve lakapları, yapı adının toplumsal bellekteki izdüşümlerine dayanarak ele alınmıştır. Arşiv belgeleri, haritalar, tapu kadastro belgeleri ve sözlü tarih kaynaklarına dayanarak yapılan incelemelerde cami ve mescitlerin yalnızca ibadet yapılan bir mekân olarak değil, aynı zamanda kentin tarihî ve sosyo-kültürel yapısını yansıtan urbonimik bir belge niteliğinde olduğu görülmüştür. Bu bağlamda cami adlarının zamanla değişen ve unutulmuş biçimleri üzerinden kentsel kimlik, toplumsal hafıza ve mekânsal aidiyet ilişkileri sorgulanmıştır. Bu bağlamda araştırma Eski Ankara

*Manisa Celal Bayar Üniversitesi / ORCID ID: 0000-0001-6492-9431

** Manisa Celal Bayar Üniversitesi / ORCID ID: 0000-0002-9700-3747

Bölgesi'nin tarihsel topografyasının çözümlenmesinde cami ve mescit adlarının önemini ve urbonimin kent tarihi araştırmalarındaki açıklayıcı gücünü vurgulamaktadır. Ayrıca, zaman içinde değişime uğrayan ya da unutilan cami adları üzerinden kentsel kimlik, toplumsal hafıza ve mekânsal aidiyet arasındaki ilişkiler sorgulanmıştır. Farklı dönemlerdeki isimlendirme pratiklerinin, toplumsal yapının dönüşümüyle nasıl paralellik gösterdiği araştırılmış; yapıların resmi kayıtlardaki adları ile halk arasında kullanılan gayriresmî adlar arasındaki farklar incelenerek adlandırma süreçlerinin çok katmanlı yapısı ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Toponim, Urbonim, İkili Adlandırma, Kent Belleği, Eski Ankara Bölgesi.

BETWEEN OFFICIAL AND UNOFFICIAL NAMING: THE URBANONYMY OF MOSQUES AND MASJIDS IN THE HISTORIC REGION OF ANKARA FROM THE PRE-REPUBLICAN ERA TO THE PRESENT

Abstract: This study aims to examine the official and unofficial naming of mosques and masjids located in the historical Ankara region, which date back to the pre-Republican era and still exist today, within an urban onomastic framework. The naming processes are analyzed in relation to social affiliations, the geographical and architectural features of the buildings, the names and epithets of the mosque founders, and the reflections of these names in collective memory. Based on archival documents, maps, cadastral records, and oral history sources, the study reveals that mosques and masjids are not merely places of worship, but also urban onomastic documents that reflect the historical and socio-cultural fabric of the city. In this context, the research explores the connections between urban identity, collective memory, and spatial belonging through the evolving and forgotten forms of mosque names over time. Ultimately, the study underscores the significance of mosque and masjid names in interpreting the historical topography of the Old Ankara region and highlights the explanatory power of urban onomastics in urban historical research. Moreover, the study examines the relationship between urban identity, collective memory, and spatial belonging through mosque names that have changed or been forgotten over time. It investigates how naming practices in different historical periods parallel transformations in the social structure. By analyzing the differences between the official names recorded in archival documents and the informal names used by the local population, the research reveals the multilayered nature of naming processes.

Keywords: Toponym, Urbonym, Dual Naming, Urban Memory, Historic Region of Ankara.

Giriş

Kent mekânları, yalnızca fiziksel yapıların konumlandığı alanlar değil, aynı zamanda kültürel, tarihsel, ideolojik süreçleri ve toplumsal belleği içinde

barındıran dinamik alanlardır. Bu mekânların adlandırılması, kent ve toplum hafızasının dilsel öğeler aracılığıyla somutlaşmasıdır. Kent mekânı içinde yer alan sokak, mahalle, cadde, park, bina, kurum gibi tüm mekânsal unsurlar üzerindeki adlandırmalar da bu bağlamda, disiplinler arası bir inceleme alanı olan urbonimi çerçevesinde ele alınmalıdır (Şahin, 2021: 86-87). Urbonimi, yapı adlandırmalarının sadece leksik-semantik ve morfolojik boyutlarıyla değil, aynı zamanda bu adlandırmaların sosyo-kültürel ve tarihsel kodlarının analiziyle de ilgilenen disiplinler arası bir inceleme alanıdır.

Bu çalışmada, iki alt başlık altında ele alınan ikili adlandırma olgusu kapsamında cami ve mescitlere ilişkin resmî ve gayriresmî adlandırmalar üzerine analitik bir değerlendirme yapılmıştır. Resmî adlandırmalar, genellikle devlet otoritesi tarafından belirlenen ve yapıların tapu, kadastro ile arşiv belgelerinde yer alan isimlere dayanan adlandırmalardır. Bu adlandırmalar, yalnızca devletin mekân üzerindeki egemenliğini yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda yapıların isimlerinde saklı kalmış ideolojik bir temsil alanını ortaya çıkarır (Erol, 2019: 31). Gayriresmî adlandırmalar ise mahallenin tarihine, toplumsal hafızada iz bırakmış tarihsel ve kültürel olay ve hikâyelere, halk arasındaki söylencelere dayalı yapılan adlandırmalardır. Bu tür adlandırmalarda, yapının banisinin ismine ve kurucunun lakabına, yapıların mimari ve fiziksel özelliklerine dayalı olarak yapıya isim verilmektedir. Gayriresmî adlandırmalar, yapı isimlerinde saklı kalmış, toplum ve yapı arasındaki yaşanmışlıkları ve duygusal bağları ortaya çıkarmaktadır (Aslan & Uludağ, 2020: 1424-1446).

İkili adlandırmalar (resmî ve gayriresmî), zaman zaman örtüşmekle birlikte, çoğu durumda resmî ve gayriresmî adlandırmalar arasında belirgin bir gerilim hattının olduğu gözlemlenmektedir. Özellikle yeni bir rejimin başlangıcı olmakla kalmayan, aynı zamanda toplumun geniş haklara kavuştuğu, siyasal ve toplumsal dönüşüm süreçlerinin hız kazandığı bir dönemin de kapılarını aralayan ve tarihsel kırılma noktası olarak nitelendirilebilecek Cumhuriyet'in ilanından sonra, başkent unvanını kazanan Ankara'da kent içindeki mekân ve yapı adlandırmalarında da önemli değişiklikler gözlemlenmiştir.

Yeni rejimin inşasını desteklemek ve Cumhuriyet ideolojisinin toplumsal düzlemde yerleşmesini sağlamak amacıyla, mevcut adlara ideolojik işlev taşıyan yeni isimler eklenmiş ya da bazı yapılar tamamen yeni adlarla anılmaya başlanmıştır. Bu adlandırma pratiği, yalnızca simgesel bir dönüşüm değil, aynı zamanda kamusal hafızanın yeniden inşasına yönelik bilinçli bir stratejinin parçası olarak değerlendirilebilir (Akçay, 2005: 36-37). Bu ideolojik

dönüşüme karşın, toplum hafızası temelinde şekillenen gayriresmî adlandırmalar aracılığıyla, toplumsal hafızaya bağlı olarak bir çeşit direniş gözlemlenmektedir (Halbwachs, 2017: 46; Nora, 2006: 19-32).

Bu açıklamalar ışığında, Eski Ankara Bölgesi'nde konumlanan cami ve mescitlerdeki ikili adlandırma pratiklerinde görülen toplumsal hafıza ve ideoloji arasındaki çatışma, hem devletin yapıları isimlendirme biçimlerini hem de halkın yapı ve mekânlara yüklediği anlamları ortaya koyar. Maurice Halbwachs'ın toplumsal bellek kuramı çerçevesinde gayriresmî adlandırmalar ele alındığında, kent ve toplumun kolektif hafızasında iz bırakan bu adlar, halkın yaşanmışlıklarının, hikâyelerinin, yapı ile halk arasındaki duygusal bağların dile dökülmüş hâlidir (Halbwachs, 2016: 16). Pierre Nora'nın "lieux de mémoire" (hafıza mekânları) kavramsallaştırması çerçevesinde değerlendirildiğinde, cami ve mescitlere yönelik gayriresmî adlandırmalar, kolektif belleğin mekân üzerinden inşa edilmesinde önemli bir işlev üstlenmektedir (Nora, 1989: 7-24).

İkili adlandırmalar (resmî ve gayriresmî), yalnızca dinî yapıların tanımlanmasına hizmet etmekle kalmayıp, aynı zamanda geçmişin hatırlanmasını ve toplumun mekânla kurduğu kültürel, tarihsel bağın sürekliliğini sağlayan somut göstergeler olarak da işlev görmektedir (Evciman, 2022: 1-33; Nora, 2006: 19-32). Dolayısıyla, bu tür adlandırma pratikleri toplumsal hafızanın yerel düzeyde yeniden üretildiği ve aktarıldığı alanlar olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışmada, Eski Ankara Bölgesi'nde konumlanmış ve Cumhuriyet öncesinden günümüze ulaşan çift adlı cami ve mescit adlandırmaları urbonimik bir yöntemle ele alınacak; resmî ve gayriresmî adlandırma pratikleri hem leksik-semantic ve morfolojik açıdan hem de sosyo-kültürel ve tarihsel bağlamda analiz edilerek, bu adlandırma pratiklerinin kent ve toplum belleğinde nasıl karşılandığı ve geçirdiği dönüşümler incelenecektir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, cami ve mescitler yalnızca ibadet yapılan mekânlar değil; aynı zamanda kentin tarihsel sürekliliğini, toplumsal aidiyetini ve sosyo-kültürel dokusunu yansıtan ve gelecek kuşaklara da bu mirası taşıyacak olan dilsel, tarihsel ve kültürel belgeler niteliğinde ele alınacaktır.

Yöntem

Bu çalışma, herhangi bir deneysel uygulama, insan ya da hayvan katılımı içermediğinden etik kurul onayı gerektirmemektedir. Veriler kamuya açık kaynaklardan elde edilmiş ve yalnızca bilimsel amaçla kullanılmıştır.

Eski Ankara Bölgesi'nde konumlanmış, Cumhuriyet öncesinden günümüze ulaşan resmî ve gayriresmî adlı camilerin ele alındığı bu çalışmada, cami ve mescitlerin adlandırmasını urbonimik çerçevede inceleyebilmek için çok katmanlı bir yöntem kullanılmıştır. İlk olarak, söz konusu camilerin resmî kayıtlarda ve arşiv belgelerinde nasıl adlandırıldıkları, kurumsal işleyişleri ile birlikte eski kaynaklarda yapıların konumlandıkları mevkiler kesin bir temele oturtularak bu camilere verilen adlar, tarihsel süreç içerisinde gelişimsel açıdan incelenmiştir. Ardından, yapılan adlandırmaların dilbilimsel, tarihsel ve sosyo-kültürel açılardan analiz edilebilmesi amacıyla Adem Çetin tarafından hazırlanan *Hurufat Defterlerindeki Kayıtlara Göre Ankara İli Merkezindeki Dinî Mimari Yapılar* başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılmıştır.

İkinci olarak, camilerin şehir içerisindeki konumları, mimari özellikleri ve tarihsel adlandırılma süreçleri hakkında kesin ve güvenilir bilgilere ulaşmak amacıyla, Yavuz İçcen tarafından 2019 yılında kaleme alınan ve Ankara cami ile mescitleri üzerine yapılmış önemli bir çalışma olan *Cumhuriyet Öncesi Ankara'da Cami ve Mescitler* adlı kitaptan yararlanılmıştır. Ayrıca bu cami ve mescitlerin tarihsel konumları, fiziksel işlevleri ve adlandırmaları üzerine yapılan araştırmaları derinleştirerek yapı adlarını daha sağlıklı bir biçimde analiz edebilmek adına, İbrahim Hakkı Konyalı'nın *Ankara Camileri*; Mübarek Galib'in *Ankara – Mescidler, Camiler, Mezarlıklar, Kitabeler*; Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından yayımlanan üç ciltlik *Şehr-i Kadim Ankara* adlı eserler başta olmak üzere birçok çalışmadan faydalanılmıştır. Bunların yanı sıra, Ankara'daki cami ve mescitler üzerine yazılmış çeşitli makale ve tezler ile bazı internet kaynaklarından da yararlanılmıştır.

Üçüncü olarak, camilerin halk tarafından nasıl adlandırıldığı, bu adların verilme sebepleri ve yapıların halk belleğinde nasıl bir iz bıraktığı gibi sorulara cevap aramak amacıyla, sözlü tarih kapsamında değerlendirilebilecek ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu kaynaklar; yerel tarih anlatıları, mahalle halkına ait hikâyeler ve sözlü kültüre dayalı halk anlatılarıdır. Bahsi geçen kaynaklar aracılığıyla, söz konusu adlandırmaların nedenleri tarihsel, kültürel ve sosyal bağlamda analiz edilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak, tüm bu veri ve açıklamalar doğrultusunda çalışmanın amacı; Cumhuriyet öncesinden günümüze ulaşmış Eski Ankara Bölgesi'nde konumlanan çift adlı camilerin adlandırmalarını geniş bir perspektiften ele alarak, mikro düzeyde urbonimik analizlerle cami ve mescit adlarında gizli kalmış çok katmanlı verileri ortaya koymak ve bu verileri gelişimsel açıdan değerlendirmektir.

Bulgular ve Yorum

Yapılan araştırmada, Eski Ankara Bölgesi'ndeki cami ve mescitlerin hem resmî hem de gayriresmî adlandırmaları incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, bu yapıların isimlerinin; camiyi yaptıran kişinin adı veya lakabı, yapının bulunduğu mahalle, mimari özellikleri ya da halk arasında anlatılagelen hikâyeler gibi çeşitli unsurlara dayanarak verildiği görülmüştür. Bazı camilerde ise halkın kullandığı gayriresmî adların zamanla resmî adların önüne geçtiği ve günümüzde hâlâ halk arasında yaygın şekilde kullanıldığı belirlenmiştir. Bu durum, halk belleğinin ve yerel anlatıların dinî yapıların adlandırılmasında belirleyici bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

1. Toponimi ve Urbonimi Arasındaki

Kavramsal Gerilim: Tanım, Sınırlama ve Tartışmalar

Bu çalışmada, Cumhuriyet öncesi dönemden günümüze ulaşan ve Eski Ankara Bölgesi'nde konumlanan, resmî ve gayriresmî adlandırmalara sahip camiler incelenecektir. Konunun kuramsal çerçevesinin daha açık ve anlaşılır bir şekilde ortaya konabilmesi adına, öncelikle toponimi, ardından toponimi biliminin bir alt dalı olan urbonimin tanımının yapılması ve bu iki kavram arasındaki temel farkların açıklanması yerinde olacaktır.

Toponim (yer adı); oykonim, hidronim, urbonim, horonim, dromonim gibi türler bağlamında, her türlü nesnenin özel adını ifade eden tür olarak tanımlanabilir (Şahin, 2021: 76). Podolskaya'ya göre urbonim; agoronim (meydan, çarşı ve pazar adları) ve hodonim (cadde, sokak, hat ve kıyı adları), şehrin içindeki müstakil tüm bina isimlerini içine alan ve toponimin bir türü olan kentlikeladlarının özel adıdır (Şahin, 2021: 86).

Şahin'e göre, eskiden köy ya da mahalle olan ve zamanla şehrin büyümesiyle mahalleye dönüşen yer adları (oykonimler), su adları (dere, çay, ırmak gibi – hidronimler) ve dağ, tepe gibi doğal oluşum adları (oronimler), artık şehir içinde yer aldıkları için urbonim sayılabilir. Bu nedenle urbonimler, yalnızca yer adlarının bir alt türü olarak değil; mikrotoponimi ve makrotoponimi gibi, yer adları biliminin ("toponim"ın) ayrı bir alanı olarak görülmelidir. Urbonimler; yerleşim yeri, su ve arazi adlarının yanı sıra meydan ve pazar yerleri (agoronim), cadde, köprü ve kıyı gibi ulaşım adları (hodonim) ve kurum adları (ktemtonim) gibi birçok farklı türü de kapsar. Bu açıdan bakıldığında, Podolskaya'nın urbonimiye sadece bir yer adı türü olarak görmesi eleştirilmiştir. Urbonim farklı ad türlerini içinde barındırdığından ve inceleme yöntemi açısından çeşitlilik gösterdiğinden dolayı yer adlarının bir alt türü değil, baş

lı başına bir inceleme alanı olarak kabul edilmelidir (Şahin, 2021: 86-87). Bu açıklamalardan yola çıkarak, toponim; doğal ve yapay yollarla oluşan tüm yer adlarını kapsarken, urbonim ise sadece modern kent içerisinde yer alan bina, park, köprü, cadde ve sokak gibi kentin içinde bulunan doğal ve beşerî yer adlarının kökenini, dilsel, sosyal, kültürel ve tarihsel açıdan, disiplinler arası bir çalışmayla ele alır.

2. Urbonimik Çift Anlamlılık:

Eski Ankara Camilerinde Resmî ve Sözlü Adlandırma Pratikleri

İkili ya da çift adlandırma olarak tanımlanan bu adlandırma biçimine, kentteki cami, çeşme ve kilise gibi yapılarda da rastlanmaktadır. Bu çalışmada, Cumhuriyet öncesinden günümüze ulaşan cami ve mescitlerde, ikili adlandırma olarak da nitelendirilebilecek resmî ve gayriresmî adlandırma pratiklerinin varlığına rastlanmaktadır. Eski Ankara Bölgesi'nin tarihî, kültürel ve sosyal dokusunu yansıtan camilerdeki resmî ve gayriresmî adlandırmalar, hem devlet hem de halk tarafından yapılara verilen isimlendirmeleri ifade etmektedir.

Resmî adlandırmalar, yasal geçerliliğe sahip harita, tapu, kadastro ve nüfus müdürlükleri gibi kurumsal belgelerde yer alan; merkezi otoritenin politik tercihlerini yansıtan ve belediyeler ile ilgili devlet kurumları tarafından yapılara verilen adlardır (Azaryahu, 1997: 479-493). Buna karşılık, gayriresmî adlandırmalar; resmî belgelerde yer almayan, halkın sosyal yaşamı ve sözlü kültürü içerisinde şekillenen, yapının fiziksel ve mimari özellikleri, kurucusunun adı ya da lakabı, halk arasında nesilden nesile aktarılan hikâyeler, anekdotlar ve toplumsal hafıza temelinde ortaya çıkan, halk tarafından verilen anonim nitelikteki adlandırmalardır (Aslan & Uludağ, 2020: 1424-1446).

Eski Ankara Bölgesi'nde konumlanan cami ve mescitlerde, adlandırmalarda sıklıkla ikili yapı dikkat çekmektedir; benzer biçimde, yoğun olmamakla birlikte, bazı çeşmelerde de çift adlandırmalara rastlanmaktadır. Bu çalışmada, Cumhuriyet öncesine tarihlenen ve Eski Ankara Bölgesi'nde konumlanan cami ve mescitlerin adlandırmalarında görülen ikili (resmî ve gayriresmî) isimlendirme örnekleri üzerinden, yerel halk ile resmî kayıtlar arasındaki etkileşim ya da farklılıklar, kent belleği ile arşivsel veriler temelinde analiz edilecektir.

3. Hafıza Mekânları Bağlamında Adlandırma: Eski Ankara Camilerinde Lefebvre ve Nora Kuramları Işığında Bir Değerlendirme

Kent hafızası, detaylıca araştırılıp üzerine çok fazla çalışma yapılabilecek

derin ve önemli bir konudur. Kent hafızası; geçmişten günümüze kadar olan dönemlerdeki el yazmalarını, belgeleri, arşivleri, görsel ve işitsel kaynakları, savaşları, doğal afetleri, hikâyeleri, efsaneleri ve daha birçok unsuru içinde barındıran, konumlandığı kenti diğer kentlerden değerli ve biricik kılan önemli bir hazinedir (Ünlü, 2021). Bu bağlamda Eski Ankara örneğinde Cumhuriyet öncesinden günümüze ulaşmış çift adlı cami ve mescitlerin isimleri ele alındığında; bu adlandırma türleri camiyi yaptıran kişinin halk arasındaki lakabına, yapının fiziksel ve mimari özelliğine, yapı banisinin mesleğine - Pierre Nora' nın da belirttiği gibi, tıpkı algı-bellek ilişkisindeki bellek ve yer arasındaki ilişkiye bağlı olarak tarihsel sürecin devam etmesi hissinden doğan ve hafıza mekânı temelli yapılan - adlandırmalardır (Erol, 2019: 31).

Toplumsal yaşamda meydana gelen sosyal, kültürel ve tarihî olaylar ile bu olayların halk hafızasında bıraktığı izler doğrultusunda ortaya çıkan gayri-resmî adlandırmalar, kent belleğinin yerel düzeydeki yansımaları olarak değerlendirilebilir. Henri Lefebvre'nin de belirttiği gibi, kent belleğinin üretilmesinde ve oluşmasında etkili olan yöntem, devletin politik ve ideolojik olarak yeniden oluşturduğu ortak kamusal alanlardır (Erol, 2019: 32; Lefebvre, 2019: 53). Bu bilgiler ışığında, kent içinde yer alan yapıların adlandırmaları; tapu-kadastro müdürlükleri, haritalar ve arşiv belgeleri gibi resmî kaynaklara dayanan resmî adlandırmalardır (Aslan & Uludağ, 2020: 1424-1446). Bu çerçevede değerlendirildiğinde, cami ve mescitler yalnızca fiziksel anlamda ibadet mekânları olmanın ötesinde, adlandırma pratikleri aracılığıyla kentsel belleğin taşıyıcıları olarak önemli bir rol üstlenmektedir.

Cami ve mescit adlarının dilbilimsel açıdan incelenmesi, kent tarihinin sosyo-kültürel dokusunun ve kolektif hafızanın izlerini sürmeye olanak tanımaktadır. Özellikle resmî ve gayriresmî olmak üzere çift adlandırmalara sahip cami ve mescitler, yalnızca mekânsal tanımlamalar değil, aynı zamanda halk hafızasında yer etmiş anlatıların ve yerel kimliğin sembolik temsilleri olarak önemli birer urbonim unsuru olarak değerlendirilebilir.

4. Eski Ankara Camilerinde Adlandırma

Pratikleri Üzerinden Kent Mekânına Onomastik ve İdeolojik Bakış

İnsan, bilmediği ve tanımadığı olgulara karşı yabancılaşma yaşar; bu nedenle çevresindeki nesne ve olayları anlama ve tanıma içgüdüğü ile merak ve keşfetme arzusundan hareketle dil, kültür ve birey tarafından, olay ve nesnelerin insan tarafından anlaşılmasını sağlamak amacıyla yapılan sembolik

kodlama süreci adlandırma olarak tanımlanır. Bu şifrelemeyi oluşturma sürecinde insanların çıkarımlarını, eğilimlerini, şifrelemenin neden-sonuçlarını inceleyen ve nesnelere verilen adların tüm süreçleriyle ilgilenen bilim dalı da ad bilim (onomastik) olarak tanımlanır (Akçataş, 2022: 52-63).

Ad bilim; çevremizde gördüğümüz canlı, cansız nesne ve kavramların, genel manada çevremizde algılayabildiğimiz öğeler ve bu öğelerin özel adlarını, tarihsel, kültürel ve dil bağlamında gelişimsel olarak incelemektedir (Sakaoğlu, 2001: 9). Adlandırmalar resmî ve gayriresmî olarak devlet ve halk tarafından belli sebeplere dayanarak yapılmaktadır. Bu bağlamda her ögenin adlandırılmasının altında yatan ideolojik, toplumsal, tarihsel ve kültürel sebepler mevcuttur. Bu bağlamda incelemekte olduğumuz Eski Ankara Bölgesi'nde konumlanan çift adlı cami ve mescitlerde ideolojik, toplumsal ve kültürel temelli adlandırmalar kendini göstermektedir.

Bütün bu açıklamalar bağlamında karşımıza çıkan soru şudur: İdeoloji nedir? İdeoloji kavramı, hem siyasal hem de sosyolojik bağlamda açıklanması gereken bir kavramdır. İdeolojiyi siyasal bağlamda açıkladığımızda; toplumsal ve siyasal eylemlerin altında yatan, bu eylemlere yön veren ve toplumsal iktidarın yeniden düzenlemesine kaynaklık eden meselelerden oluşan fikirler sistemidir (Akçay, 2005: 36-37). Bu tanıma bağlı olarak, özellikle Başkent Ankara'da millî egemenlik ve bağımsızlık ile seçme ve seçilme hakkı gibi temel hakların insanlığa kazandırılması; ayrıca sağlık, eğitim gibi çeşitli alanlarda yeni kurumların kurulmasının mümkün kılınması bağlamında Cumhuriyet rejiminin ilanı sonucunda, Eski Ankara Bölgesi'ndeki cadde, sokak, mahalle, okul, hastane ve cami gibi birçok yapı ve mekânın adları ya değiştirilmiş ya da mevcut adların yanına yeni adlar eklenmiştir. Sonuç olarak; yeni rejimin inşası için adlandırmaya ideolojik ve simgesel bir amaç yüklenmiştir.

İdeolojiyi sosyolojik bağlamda açıkladığımızda; toplumsal yaşamdaki fikir, inanç, gelenek ve değerlerin üretim sürecidir (Akçay, 2005: 37). Bu tanımlama çerçevesinde, Eski Ankara Bölgesi'nde konumlanmış cami ve mescitlere verilen isimler, aynı zamanda toplum hafızası temelinde toplumsal inançlar, kültürel değerler, halk arasında aktarılan rivayetler ve toplumsal yaşamda bireylere verilen lakaplar gibi unsurlara dayanan, toplum tarafından yapılandırılan gayriresmî adlandırmalar kapsamına dâhil edilebilir.

5. Örnekler Üzerinden Çözümleme: Resmî ve Gayriresmî Adların İzinde Camiler

5.1. Kurucunun Adı ile Mahallî Lakap Arasındaki Gerilim

Cami ve mescitlerdeki resmî adlandırmalar genellikle yapıyı inşa eden kişinin adını verme eğilimi şeklindedir. Bu adlandırmalar, bazen halk tarafından kolay telaffuz etmek adına farklı şekillerde söylenebilmektedir. Bu bağlamda ele alınan örneklerde bahsedilen konuyu daha belirgin olarak görebiliriz:

Ahi Şerafettin (Aslanhane) Camii: Altındağ ilçesi Kale mahallesi'nde bulunan camiyi Ahi Şerafettin'in babası ve amcası olarak bilinen Ahiler yaptırdığı için camiye Ahi Şerafettin'in ismi verilmiştir (Türkiye Kültür Portalı, 2019).

Cenâb-ı Ahmet Paşa (Yeni) Camii: Altındağ ilçesi Kale Mahallesi'nde bulunan cami, Kanuni Sultan Süleyman döneminde Anadolu beylerbeyi olan Cenâb-ı Ahmet Paşa tarafından yaptırıldığı için bu isimle adlandırılmıştır. Resmî kayıtlarda yapının adı "Cenâb-ı Ahmed Paşa Camii" olarak geçmektedir (Kalfazade, 1993: 351-352).

İki Şerefeli Camii (Resul Efendi Camii): Altındağ ilçesi Kale Mahallesi'nde bulunan caminin ismi, kaynaklarda da yapının banisinin ismiyle "Resul Efendi Camii" olarak geçmektedir (Koç Üniversitesi Digital Collections, 2025; Çetin, 2019: 178-185). Fakat bu resmî adlandırmanın kullanımı giderek azalmış, halk arasında bu yapı için "İki Şerefeli Camii" adlandırılması yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu örnek, camiye banisi üzerinden verilen resmî adın zamanla unutulduğunu ve yerine, yapının mimari özelliğine dayanarak verilen gayriresmî adın halk arasında benimsenerek kullanıldığını göstermektedir.

İsfahani Mescidi (Tabakhane Mescidi): Altındağ ilçesi Hacı Bayram Mahallesi Ulus Semsiti'nde yer alan bu mescidin ismi bazı kaynaklarda "İsfahani" olarak da geçmektedir. Mescit ismini, yapının banisi Abdulkadir İsfahani'den almıştır (İşçen, 2019: 93). Bu isim eski kaynaklarda da geçtiği için resmî adlandırma kategorisinde değerlendirilebilir. Diğer çift adlı camilerden farklı olarak yapının resmî adı korunmakta, hâlen de bu isim kullanılmaktadır. Camiyi kolay adlandırabilmek adına camiyi yaptıran kişinin sadece soyadı kullanılarak adlandırma yapılmıştır.

Ramazan Şemseddin Camii (Kale Pazarı Camii): Altındağ ilçesi Kale Mahallesi'nde bulunan caminin banisi, yazılı kaynaklarda Ramazan Şemseddin olarak geçmektedir ve yapıya da resmî kaynaklara bağlı kalınarak, caminin banisi olan Ramazan Şemseddin'in ismi verilmiştir (Badem, 2023).

Bu açıklamalar ışığında caminin ismi resmî adlandırma kategorisinde ele alınabilir.

Rüstem Naal Camii/ (Dındın Mescidi): Altındağ ilçesi Hacettepe Mahallesi'nde bulunan bu cami, ismini yapının banisi olarak resmî kaynaklarda geçen Rüstem Naal'dan almıştır. Bu ismin resmî kaynaklara bağlı kalınarak verilmiş olmasından dolayı, bu isim resmî adlandırma kategorisinde değerlendirilebilir. Diğer yandan, bu mescidin “Dındın Mescidi” olarak adlandırılmasının nedeni ise, camiyi yaptıran Rüstem Naal adlı zatın Dındın Dede'yle bağlantısı olma ihtimali nedeniyle bu ismin verilmiş olabileceği belirtilmiştir (İşçen, 2019: 123). Bu bağlamda, mescidin halk arasında mübarek bir şahsiyetle ilişkilendirilerek gayriresmî biçimde adlandırıldığı düşünülmektedir. Bu mescidin çift isimli diğer cami ve mescitlerin çoğundan farklı olarak resmî adı korunmuş ve hâlen de bu isim kullanılmaktadır. Bu örnek, banisine atfen caminin resmî adının korunmasının yanı sıra halk arasında mübarek bir kişiyle ilişkilendirilen gayriresmî adlandırmanın da benimsenerek yapının kültürel bellekte caminin çift isimle anılmasına olanak sağladığını göstermektedir.

Sarı Kadı Camii (Mimarzâde Camii): Altındağ ilçesi Hacettepe Mahallesi'nde bulunan cami, ismini kaynaklarda caminin banisi olarak geçen Mimarzâde Şakir Efendi'den almıştır. Bu adlandırma resmî kaynaklara bağlı olarak yapılmış bir adlandırmadır. Diğer yandan cami, halk arasında Mimarzâde Şakir Efendi'ye verilmiş olan “Sarı Kadı” lakabıyla da adlandırılmıştır (Karaman, 2013: 85; Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2015: 313). Bu isimlendirme, halkın verdiği lakaba bağlı olarak yapıldığı için gayriresmî adlandırma kategorisine dâhil edilebilir. Bu örnek, caminin resmî adının yapının banisine dayanarak verildiğini gösterirken, aynı zamanda halkın kişisel lakaplara dayalı yaptığı gayriresmî adlandırmalarla mekânsal kültürde çeşitlilik yarattığını ortaya koymaktadır.

Telli Hacı Halil (Hacı Halil) Camii: Altındağ ilçesi Hacettepe Mahallesi'nde bulunan cami, adını banisi Hacı Halil Efendi'den almıştır. Bu ad, 1924 Ankara haritası ve diğer bazı kaynaklarda da geçmektedir (Ankara Valiliği, 2016: 90). Caminin adlandırması, resmî kaynaklarda geçen bilgiler doğrultusunda yapıldığı için bu isim resmî adlandırma kategorisine dâhil edilebilir. Bu örnek, yapının banisine dayalı adlandırılan bu caminin kurucusunun resmî kaynaklarda yer alması; yapının adlandırmasının kurumsal ve tarihsel bağlamda resmî bir niteliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Zincirli (Kazasker) Camii: Altındağ ilçesi Ulus Semti'nde bulunan cami

ismini, resmî kaynaklarda geçen caminin banisi, Anadolu Kazaskeri (Kadiaskeri) Ankaravî Mehmet Emin Efendi'den almıştır. Cami büyük ihtimalle söyleniş kolaylığı nedeniyle “Kazasker Camii” olarak adlandırılmıştır (Sezgin Doğruer, 2021: 449). Bu bilgiler ışığında resmî adlandırma kapsamında değerlendirilebilecek bu isim çok nadir kullanılır. Camiye ismini veren banisinin adının resmî kaynaklarda geçmesi ve bu adlandırmanın kurumsal bağlamda resmî kabul edilmesine rağmen halk arasında nadiren kullanılması, resmî ismin pratikte yaygınlaşmadığını göstermektedir.

5.2. Mimari ve Fiziksel Özellik Temelli Gayriresmî Adlandırmalar

Camilerin kubbesi, mimarisi, kullanılan malzemeleri ve belirgin fiziksel özellikleri, halk ile yapı arasında kurulan görsel ilişki aracılığıyla adlandırmada önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda ele alınan örneklerde bahsedilen konu daha belirgin şekilde görülebilir:

Ağaç Ayak/ Ağaçoğlu (Yusuf Habbaz) Camii: Altındağ ilçesi Hacettepe Mahallesi'nde bulunan cami, eski kaynaklarda Yusuf Habbaz olarak geçmektedir. Caminin içindeki ahşap direklerle desteklenen tavanından dolayı halk tarafından bu yapı “Ağaç Ayak” ya da “Ağaçoğlu” olarak adlandırılmıştır (Galip, 1996: 35). Bu örnek, cami adlarının zamanla mimari özelliklere dayalı halk söylemleriyle değişime uğrayarak resmî adların yerini gayriresmî adlara bırakabileceğini göstermektedir.

Ahi Şerafettin (Aslanhane) Camii: Altındağ ilçesi Kale Mahallesi'nde konumlanan cami, resmî olarak “Ahi Şerafettin” ismiyle bilinmektedir. Caminin duvarındaki taş aslan heykelleri dolayısıyla halk arasında bu yapıya “Aslanhane Camii” şeklinde gayriresmî bir adlandırma yapılmıştır (Türkiye Kültür Portalı, 2019). Bu örnek, cami adlarının halk arasında, yapının dikkat çekici mimari unsurlarına bağlı olarak farklı biçimlerde yaşatıldığını ortaya koymaktadır.

Cenab-ı Ahmet Paşa (Yeni) Camii: Altındağ ilçesi Hacettepe Mahallesi Ulucanlar Caddesi'nde bulunan cami, kaynaklarda caminin banisi olarak geçen Cenab-ı Ahmet Paşa'dan dolayı resmî olarak “Cenab-ı Ahmet Paşa Camii” şeklinde adlandırılmıştır. Yapının 1887, 1936, 1938, 1959, 1992 ve son olarak 2011 yıllarında geçirmiş olduğu onarımlar sebebiyle de halk arasında cami, gayriresmî olarak “Yeni Camii” şeklinde adlandırılmıştır (Türkiye Kültür Portalı, 2019). Bu örnekte, caminin banisine dayanarak bu yapı resmî olarak adlandırılmıştır; ancak yapının geçirdiği çok sayıdaki onarımın halk arasında yeni bir kimlik kazanmasıyla yapıya verilen gayriresmî adın halk tarafından

benimsendiği ve hâlen de kullanıldığı görülmektedir.

Çiçeklioğlu Camii (Yakub Harrat Camii): Günümüzde Altındağ ilçesi Hacettepe Mahallesi'nde konumlanan cami, resmî kaynaklarda Yakup Harrat Mahallesi'nde konumlanmış şekilde kayıtlı olduğundan, bu yapı resmî olarak “Yakup Harrat Camii” şeklinde adlandırılmıştır. Harim bölümündeki tavanda tahtalar arasında çiçek motifleri olduğu için halk tarafından gayriresmî olarak “Çiçeklioğlu Camii” olarak adlandırılmıştır (İşçen, 2019: 46). Bu örnek, idarî kayıtlara dayanarak verilen resmî adlara karşın, halk arasında mimari süslemelere atıfla oluşan gayriresmî adların zamanla daha yaygın hâle gelebildiğini göstermektedir.

Hallaç Mahmut Mescidi (Kubbeli Mescit): Günümüzde Altındağ İlçesi Ulus semtinde konumlanan bu mescit, Ankara'da çok sayıda ibadet yerleri arasında Osmanlı Döneminin tek kubbeli camiler tipini temsil ettiği için halk arasında “Kubbeli Mescid” şeklinde gayriresmî olarak adlandırılmıştır (Eyice, 1997: 376-377). Bu örnek, mimari öğelerin halk arasında camilere yönelik gayriresmî adlandırmaların oluşmasında belirleyici bir etken olduğunu ortaya koymaktadır.

Örtmeli (Hoca Hundi/Hindi) Camii: Altındağ ilçesi Hacı Bayram Mahallesi'nde bulunan cami, resmî kaynaklarda “Hoca Hundi” olarak adlandırılrsa da yapının kapısı üzerinde geniş bir sundurma ve saçak bulunduğu için halk tarafından camiye, mimari özelliğine bağlı olarak gayriresmî şekilde verilen “Örtmeli Mescidi” adı benimsenmiş ve hâlen de “Örtmeli Cami” adı kullanılmaktadır (Konyalı, 1978: 80). Bu örnek, mimari öğelerin halk arasında camilere yönelik yapılan gayriresmî adlandırmalarda belirleyici bir etken olduğunu ortaya koymaktadır.

Sabuni (Karanlık) Mescid: Ankara'nın Altındağ ilçesine bağlı Hacettepe Mahallesi sınırları içerisinde konumlanan cami, resmî kayıtlarda “Sabuni Mescidi” olarak geçmektedir. Ancak hem sözlü halk anlatılarında hem de bazı yazılı kaynaklarda bu yapı “Karanlık Mescidi” şeklinde gayriresmî bir adla da anılmaktadır (Özcan, 2006). Söz konusu adlandırmaya ilişkin doğrudan tarihsel ya da belgelenmiş bir bilgiye ulaşılammış olmakla birlikte, bu alternatif ismin kökeni üzerine çeşitli çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Mescidin mimari özellikleri incelendiğinde, yapının küçük ölçekte inşa edilmiş olduğu ve doğal ışık alma kapasitesinin sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır. Bu fiziksel özellikler, halk arasında mescidin “karanlık” olarak nitelendirilmesine zemin

hazırlamış olabilir. Dolayısıyla “Karanlık Mescidi” adı, yapının mimari bağlamda algılanış biçiminin halk diline yansımaları olarak değerlendirilebilir. Günümüzde yapının resmî ismi kullanılmaktadır.

Telli Hacı Halil (Hacı Halil) Camii: 1924 Ankara Haritası ve diğer eski kaynaklarda da “Hacı Halil Camii” olarak geçen yapının, günümüzde “Telli Hacı Halil Camii” ismi kullanılmaktadır (Günel & Kılıcı, 2015: 99). Bu isimlendirme halkın rivayeti ve caminin mimari yapısı dikkate alındığında, caminin batı yönündeki sokağa bakan cemaat yerindeki ahşap sütunların tel gibi ince şekilde düzenlemesine ithafen, halk tarafından caminin mimari özelliği nedeniyle verilen gayriresmî bir adlandırmadır. Bu örnek, halk belleğinde güçlü bir iz bırakan mimari detayların gayriresmî isimlerin oluşumuna kaynaklık edebileceğini göstermektedir.

Zincirli (Kazasker) Camii: Altındağ İlçesi Ulus semtinde yer alan caminin ismine ilişkin bazı yazılı kaynaklarda ve sözlü anlatımlarda, yapının adlandırılmasına yönelik çeşitli rivayetlere rastlanmaktadır. Bu rivayetlerden birine göre, cami girişinde Osmanlı döneminde bazı camilerde görülen ve cemaatin baş eğerek içeri girmesini, dolayısıyla tevazu göstermesini simgeleyen bir emniyet zincirinin asılı bulunması, camiye bu ismin verilmesine neden olmuş olabilir (Fikriyat, 2023). Bu durum, hem yapının fiziksel unsurlarının hem de dinî-ahlakî sembollerin halk hafızasında yer alan adlandırma pratiklerine etkisini göstermesi açısından dikkate değerdir.

5.3. İşlevsel ve Mekânsal Bağlamdan

Kaynaklanan Resmî ve Gayriresmî Adlandırmalar

Cami ve mescitlerin mahalle, sokak, semt, pazar yeri ya da devlet daireleri de yapıların resmî ya da gayriresmî olarak adlandırılmasında önemli bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda ele alınan örneklerde bahsi geçen durum daha net görülmektedir:

Ağaç Ayak/ Ağaçoğlu (Yusuf Habbaz) Camii: Günümüzde Hacettepe Mahallesi Ulucanlar Caddesi'nde bulunan cami, eskiden Yusuf Habbaz Mahallesi'nde konumlandığı için resmî kaynaklarda “Yusuf Habbaz Camii” olarak geçmektedir. 1924 Ankara Haritası'nda da “Yusuf Habbaz” şeklinde geçmektedir. Cami, günümüzde yaygın olarak “Ağaç Ayak” ya da “Ağaçoğlu” Camii olarak bilinir. Yapının resmî adı unutulmaya yüz tutmuş denilebilir (Günel & Kılıcı, 2015: 103). Bu örnekte, camilerin halk belleğinde fiziksel özellikleri ya da yerel anlatılarla ilişkilendirilen gayriresmî isimlerle anılmasının, zamanla resmî

adlandırmaların geri planda kalmasına neden olduğu görülmektedir.

Çiçeklioğlu (Yakub Harrat) Camii: Günümüzde Altındağ İlçesi Hacettepe mahallesinde bulunan ve 1924 Ankara Haritası'nda "Yakup Harrat" olarak geçen cami, eskiden Yakup Harrat (Çıkrıkçı) Mahallesi'nde konumlandığı için resmî kaynaklarda yapının ismi bu şekilde geçmektedir (Günel & Kılıcı, 2015: 103). Fakat günümüzde yapının gayriresmî olarak verilen "Çiçeklioğlu Camii" ismi kullanılmaktadır. Bu örnek, resmî adlandırmaların tarihî mahalle isimlerine dayandığını, ancak zamanla halk arasında benimsenen gayriresmî isimlerde ise yapının fiziksel görünümünün etkili olduğunu göstermektedir.

Eskicioğlu (Öksüzce) Camii: 1924 Ankara Haritası'nda Öksüzce Mahallesi'nde konumlandırılan cami, bulunduğu mahalleden dolayı resmî olarak "Öksüzce Camii" olarak adlandırılmıştır. Günümüzde Hacı Bayram Mahallesi Eskicioğlu Sokak'ta bulunan cami, eskiden de halk arasında Yahudi Mahallesi olarak bilinen İstiklal Mahallesi Eskicioğlu Sokak'ta yer aldığı için halk arasında bu isimle anılmış ve günümüzde de yapının gayriresmî adı kullanılmaktadır (Türkiye Kültür Portalı, 2019). Bu örnek, resmî adlandırmaların yapının bulunduğu mahalleye dayandığını, halkın ise yapının tarihî ve sosyal çevresine bağlı olarak gayriresmî adlandırmalar kullandığını ve bu adların hâlen yaşatıldığını göstermektedir.

Hacettepe Cami (Duvartepe Camii): Altındağ İlçesi Hacettepe Mahallesi'nde konumlanan bu cami, diğer çift adlı camilerden farklı olarak iki farklı resmî isimle anılmış olması bakımından dikkat çekicidir. 1924 tarihli Ankara Haritası'nda caminin bulunduğu yer "Hacı Tepesi" olarak kayıt altına alınmışken, daha erken dönem kaynaklarında ise yapının "Duvartepe" Mahallesi sınırları içerisinde konumlandığı belirtilmektedir (Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2015: 335). Bu durum, caminin hem dönemin idarî yapılanmasına hem de yerel topoğrafyaya bağlı olarak farklı dönemlerde farklı resmî adlarla anıldığını göstermektedir. Dolayısıyla, bu caminin adlandırma pratiği, hem kartografik belgelerdeki değişkenlikleri hem de yerleşim alanlarının zaman içerisindeki isim dönüşümlerini yansıtan urbonimik bir örnek teşkil etmektedir.

Hacı İlyas (Buryacı) Camii: Günümüzde Hacettepe Üniversitesi Sıhhiye Kampüsü sınırları içerisinde yer alan bu cami, Osmanlı döneminde söz konusu kampüs alanının bulunduğu yerleşim birimi olan "Buryacı" (Hasırcı) Mahallesi içerisinde konumlanmaktaydı. Bu nedenle, yapı tarihsel kaynaklarda "Buryacı Camii" ismiyle anılmıştır. 1924 tarihli Ankara Haritası'nda da caminin bu adla kaydedilmiş olması, adlandırmanın yalnızca halk arasında

değil, resmî belgelerde de kullanıldığını göstermektedir (İşçen, 2019: 71; Çetin, 2019: 95-102). Bu bağlamda, “Buryacı Camii” ismi, hem tarihsel süreklilik hem de haritalama belgeleriyle teyit edilen bir isim olarak yapının resmî adlandırması kabul edilmelidir.

Hallaç Mahmut (Kubbeli) Mescidi: Kim tarafından ve hangi tarihte inşa edildiği kesin olarak bilinmeyen bu mescidin, kaynaklarda yerleşmiş şekilde kullanılan resmî adı, 1924 tarihli Ankara Haritası’nda geçtiği şekliyle “Hallaç Mahmud” olarak kayda geçmiştir. Bu adlandırmanın, yapının eskiden konumlandığı ya da yakın çevresinde bulunduğu düşünülen Hallaç Mahmud Mahallesi’nden kaynaklanmış olabileceği değerlendirilmektedir (Çetin, 2019: 430-434). Dolayısıyla, mescidin isminin mahalle adından türetilmiş olması muhtemel görünmekte ve bu durum yer adlarının dinî yapılar üzerindeki isimlendirici etkisine işaret eden bir örnek teşkil etmektedir.

Hemhüm (Kattani) Mescidi: Altındağ ilçesi Hacettepe Mahallesi’nde bulunan caminin 1522 tahrir defterlerinde geçen kayıtlara göre; Kattanın Mahallesi’nde Kasım Bin Çelebi bin Hacı tarafından yaptırıldığı geçmektedir (Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2015: 389). Bu nedenle “Kattani” ismi resmî kayıtlarda geçen ve yapının konumlandığı mahalle olması dolayısıyla verilen resmî bir addır. Cami çevresinde yaşayan mahalle sakinlerinin rivayetlerine göre; bir zamanlar bu camide çalışan imam hızlıca namaz kıldırırılmış, bu nedenle de imamın okuduklarının anlaşılmasından dolayı hocaya atıfta bulunmak için bu ismin verildiği rivayet edilir. Diğer bir rivayet ise; bu camiye yaptıran kişinin konuşurken lafı ağzında eveleyip gevelemesinden dolayı camiye bu ismin verildiği anlatılır (Sabah Gazetesi, 2012). Yapının gayriresmî adı olan “Hemhüm” halk tarafından benimsenmiş ve yapı bu isimle anılmaya devam edilmektedir. Bu örnek, resmî adların yerini zamanla halk tarafından verilmiş gayriresmî adlara bıraktığını göstermekte, sözlü kültürün dinî mekânların adlandırmasında belirleyici etkisini ortaya koymaktadır.

İki Şerefeli (Resul Efendi) Camii: Altındağ İlçesi Kale Mahallesinde bulunan cami doğu duvarına bitişik hâlde iki şerefeli minaresi olduğu için halk tarafından camiye ‘*İki Şerefeli*’ olarak isim verilmiştir ve caminin kaynaklarda geçen ‘*Resul Efendi*’ ismi unutulmuş gayriresmî ismi ön plana çıkmıştır (Koç Üniversitesi Digital Collections, 2025). Bu örnek, resmî adlandırmaların yerini fiziksel unsurlara dayalı gayriresmî isimlerin alabileceğini ortaya koymakta ve halk arasında camilerin adlandırmasında yapının mimari özelliğinin etkili olduğunu göstermektedir.

İsfahani (Tabakhane) Mescidi: Altındağ İlçesinde konumlanan bu mescidin gayriresmî olarak ‘‘Tabakhane Mescidi’’ olarak adlandırma sebebi, Kevgirli sokak üzerinde Tabakhane cami avlusunda konumlandığı içindir (İşçen, 2019: 93). Bu örnek, mescidin adının, yakınındaki işlevsel mekânlar ve bulunduğu konum tarafından belirlendiğini göstermektedir.

Kağnicioğlu (Kağrı Pazarı) Camii: Osmanlı döneminde Kağrı Pazarı (Araba Pazarı) meydanından adını alan ve Altındağ ilçesi Denizciler Caddesi üzerinde bulunan caminin resmî kaynaklarda her iki adı da yer alır. Bu nedenle, camiye konumuna bağlı olarak verilen bu iki ad da resmî adlandırma kapsamında değerlendirilmelidir (Oygür, 2016). Bu örnek, mekânsal aidiyetlerin yapı adlandırmasındaki etkisini ortaya koymaktadır.

Örtmeli (Hoca Hundi/Hindi) Camii: Altındağ İlçesi Hacı Bayram Mahallesi'nde yer alan bu mescit, 1924 tarihli Ankara Haritası'nda Hoca Hundi Müslim Mahallesi içerisinde konumlanmış olarak geçmektedir. Söz konusu mahallenin adı, 1522 yılı kayıtlarında ‘‘Hucendi’’, 1785–1830 yılları arasındaki belgelerde ‘‘Hacendi’’, 1830 sonrasındaki kayıtlarda ise ‘‘Hoca Hundi’’ şeklinde geçmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda, mescidin adını, tarihsel süreçte çeşitli biçimlerde kayıtlara geçmiş olan ve mescidin eskiden konumlandığı Hoca Hundi Müslim Mahallesi'nden aldığı anlaşılmaktadır. Halk arasındaki söyleniş kolaylığı da dikkate alındığında, yapının resmî adlandırmasının ‘‘Hoca Hundi’’ biçiminde yerleştiği görülmektedir. (İşçen, 2019: 117). Bu örnekte, mekânsal isimlerin biçimsel değişimlerine rağmen yapının adlandırılmasında mekânsal aidiyetin belirleyici rol oynadığı görülmektedir.

Ramazan Şemseddin (Kale Pazarı) Camii: Altındağ İlçesi Kale Mahallesi'nde bulunan cami, Ankara Kalesi Hisar kapısına çok yakın bir konumda olduğu için yapının konumuna bağlı olarak camiye ‘‘Kale Kapısı Camii’’ şeklinde halk tarafından gayriresmî bir isim verilmiştir (Badem, 2023). Bu örnek, halk belleğinde güçlü bir yere sahip olan mekânsal yakınlık ve yön belirleyici unsurların dinî yapıların gayriresmî adlandırmasında belirleyici olduğunu gösterir.

Sabuni (Karanlık) Mescidi: Altındağ İlçesi Hamamönü semtinde yer alan bu mescit, resmî kaynaklarda Turan (Sabuni) mahallesinde konumlandırılmış ve ismini de bulunduğu mahalleden almıştır. Bu adlandırmanın resmî kaynaklarda geçen bilgiler doğrultusunda yapılması nedeniyle adlandırma resmî olarak değerlendirilebilir (Özdemir, 1998: 298; Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2015: 350). Bu örnek, resmî adlandırmaların idarî yerleşim birimlerine bağlı

olarak şekillendiğini ve mescidin de bulunduğu mahalle adıyla örtüştüğünü göstermektedir.

Tabakhane (Debbağhane) Camii: Altındağ İlçesi Bentderesi üzerinde konumlanan caminin ismini eskiden Hatip Çayı kıyısında yer alan debbağ atölyelerinden almış olması nedeniyle, işlevsel bir bağlamda bu adın verildiği anlaşılmaktadır. (Aşık, 2022). Asıl adı “Debbağhane Camii” olan bu yapının ismini daha kolay söyleyebilmek için halk arasında yapının ismi “Tabakhane Camii” olarak değiştirilmiştir. Bu örnek, halk arasındaki söyleyiş kolaylığının yapıların adlandırmasındaki dönüştürücü etkisini ortaya koymaktadır.

Yenice (Ali Bey) Camii: 1924 Ankara haritasında Yenice Mahallesi olarak konumlandırılan cami ismini, resmî kaynaklarda geçen “Yenice Mahallesinden” almıştır (İşçen, 2019: 145). Bu adlandırma da resmî kaynaklara bağlı olarak mekânsal bağlamda yapılan resmî bir adlandırmadır. Bu yapının diğer adı olan “Ali Bey Camii” ismi de karşımıza çıkmaktadır. Bu ismin verilme sebebi kaynaklarda geçmese de, bu ismin caminin banisi olan “Ali Bey” adlı hayırsever bir kişiye atfen verilmiş olabileceği kanaatindeyiz. Resmî kaynaklarda belirgin bir şekilde yer almadığı için bu adlandırma, halk arasında kullanılan gayriresmî bir isim olarak değerlendirilebilir. Ancak cami hâlen resmî ismiyle “Yenice Camii” şeklinde anılmaktadır. Bu örnekte resmî adlandırmaların mekânsal ve idarî bağlamda şekillendiği, ancak halk arasında tarihî kişiliklere atfen yapılan gayriresmî adlandırmaların da yaşadığı görülmektedir.

Yeşil Ahi (Hacı Murad) Camii: Altındağ İlçesi Hacettepe Mahallesinde bulunan camiye, 1924 Ankara haritasında konumlandığı mahalleye bağlı olarak “Hacı Murad” şeklinde mekânsal bağlamda resmî bir ad verilmiştir. Günümüzde de bu cami, konumu Ahiler ya da bazı kaynaklarda Yeşil Ahi Mahallesi olarak geçen mevkide konumlandığı için halen de “Yeşil Ahi Camii” olarak adlandırılmaktadır. Yeşil Ahi Mahallesi ismi eski kaynaklarda nadiren geçmekle birlikte, mahallenin Ahi Hacı Murad’ın oğlu Ahi Ahmed tarafından yaptırılan Yeşilhan Medresesi’nden esinlenerek verilmiş olma ihtimali nedeniyle, bu adlandırma diğerine kıyasla gayriresmî olarak değerlendirilebilir (İşçen, 2019: 146-147). Günümüzde ise yapı için “Hacı Murad” ismi nadiren kullanılırken, “Yeşil Ahi Cami” ismi halk arasında daha çok benimsenmiştir. Bu örnek, resmî adlandırmalarda mekânsal bağlamın belirleyici olduğunu, kültürel ve tarihî referanslara dayalı gayriresmî adlandırmaların halk tarafından daha çok benimsendiğini ortaya koymaktadır.

6. Resmî Adlandırmaların Tipolojisi

6.1. Baninin (Kurucunun) Adına Dayalı Adlandırmalar

Ankara'daki birçok cami ve mescit, resmî kaynaklarda da yer aldığı üzere, kurucularının (banilerinin) isimleriyle anılmaktadır. Bu tür adlandırmalar, Cumhuriyet öncesine tarihlenen dinî yapıların kurucuları hakkında bilgi verirken, aynı zamanda dönemin sosyal hiyerarşisi ve dinî yapısına ilişkin önemli ipuçları sunmaktadır. Bu çerçevede, Eski Ankara Bölgesi'nde banilerinin isimleriyle resmî olarak adlandırılan cami ve mescitler aşağıdaki şekilde sınıflandırılabilir:

- Ahi Şerafeddin Cami (Arslanhane Cami)
- Cenabi Ahmet Paşa Cami (Yeni Cami)
- İki Şerefeli Cami (Resul Efendi Cami)
- Ramazan Şemseddin Cami (Kale Pazarı Cami)
- Rüstem Naal Cami/ (Dındın Mescidi)
- Telli Hacı Halil Mescidi (Hacı Halil Cami)
- İsfahani Mescidi (Tabakhane Mescidi)

6.2. Meslekî ve Unvan Temelli Adlandırmalar

Ankara'daki bazı cami ve mescitler, banilerinin meslekleri ya da halk arasında bilinen unvanları esas alınarak resmî şekilde adlandırılmıştır. Bu tür adlandırmalar, yapıların kurucularının meslekî kimlikleri ve bürokratik statüleri hakkında bilgi sunması açısından önemlidir. Bu bağlamda, Eski Ankara Bölgesi'nde Cumhuriyet öncesi döneme tarihlenen bazı cami ve mescitlerde söz konusu adlandırma biçimine rastlanmaktadır:

- Zincirli Cami (Kazasker Cami)
- Sarı Kadı Cami (Mimarzade Cami)

6.3. Konumlandığı Mekân Adına Dayalı Adlandırmalar

Ankara'daki bazı cami ve mescitler, bulundukları mahalle, sokak, pazar gibi mekânlara ya da yapının kent içindeki konumunu yansıtan fiziksel çevre özelliklerine bağlı olarak adlandırılmıştır. Eski Ankara Bölgesi'nde yer alan ve Cumhuriyet öncesi döneme tarihlenen cami ve mescitlerin resmî adlandırmalarında bu tür yer yönelimli adlandırma örneklerine aşağıda yer verilmektedir:

- Ağaç Ayak Camii (Yusuf Habbaz Camii)
- Çiçeklioğlu Cami (Yakub Harrat Cami)
- Eskicioğlu Cami (Öksüzce Cami)

- Hacettepe Cami (Duvartepe Camii)
- Hallaç Mahmut Mescidi (Kubbeli Mescit)
- Hemhüm Mescidi (Kattani Mescidi):
- Kağnıcıoğlu Cami (Kağrı Pazarı Camii)
- Örtmeli Mescidi (Hoca Hundi Camii)
- Sabuni Mescidi (Karanlık Mescidi)
- Yenice Cami (Ali Bey Camii)
- Yeşil Ahi Cami (Hacı Murad Camii)

6.4. Söyleyiş Kolaylığına Bağlı Olarak Yapılan Adlandırmalar

Ankara'daki bazı cami ve mescitlerin adları, telaffuz açısından karmaşık ve zorlayıcı bulunması nedeniyle halk arasında daha sade ve kolay söylenebilir biçimlere dönüştürülmüştür. Bu süreçte, yapı isimlerinde sadeleştirme ve fonetik uyarlamalar yapılmış, böylece adlar günlük kullanımda daha pratik hale getirilmiştir. İncelenen cami ve mescitler arasında bu tür örnekler görülmektedir:

- Tabakhane (Debbağhane) Camii
- İsfahani/ İsfehani Mescidi (Tabakhane Mescidi)

7. Gayriresmî Adlandırmaların Kategorileri

7.1. Lakap ve Mahallî İsim Temelli Adlandırmalar

Eski Ankara Bölgesi'nde konumlanan bazı cami ve mescitler yerel halkın belleğinde güçlü etki bırakmış, caminin banisinin halk arasında bilinen lakabına bağlı olarak gayriresmî olarak adlandırılmışlardır:

- Sarı Kadı Cami (Mimarzâde Cami)

7.2. Fiziksel ve Mimari Özellik Temelli Adlandırmalar

Ankara'da bazı cami ve mescitler halkın hafızasında yer edinmiş, yapının belirgin fiziksel ve mimari özelliklerinden esinlenerek halk tarafından gayriresmî olarak adlandırılmışlardır. Eski Ankara Bölgesi'nde konumlanan ve Cumhuriyet Öncesinden günümüze ulaşan cami ve mescitlerde bu tür adlandırmalar çok yaygındır:

- Zincirli Cami (Kazasker Camii)
- Telli Hacı Halil Mescidi (Hacı Halil Camii)
- Sabuni Mescidi (Karanlık Mescidi)
- Ramazan Şemseddin Cami (Kale Pazarı Camii)
- Örtmeli Mescidi (Hoca Hundi Camii)
- İki Şerefeli Cami (Resul Efendi Camii)

- Hallaç Mahmut Mescidi (Kubbeli Mescit)
- Çiçeklioğlu Cami (Yakub Harrat Camii)
- Cenabi Ahmet Paşa Cami (Yeni Camii)
- Ahi Şerafeddin Cami (Arslanhane Camii)
- Ağaç Ayak Camii (Yusuf Habbaz Camii)

7.3. Sözlü Kaynaklara ya da Halk Anlatılarına Dayalı Adlandırmalar

Eski Ankara Bölgesi'nde konumlanan bazı cami ve mescitler; toplumsal bellekte yer edinmiş halk hikâyelerine, olaylara ve yerel söylencelere bağlı olarak halk tarafından gayriresmî olarak adlandırılmıştır:

- Hemhüm Mescidi (Kattani Mescidi)
- Zincirli Cami (Kazasker Cami)

8. Resmî ve Gayriresmî Adlandırma Arasındaki Gerilim

Resmî kaynaklardaki uzun, karmaşık ve hiyerarşik adlandırmaların halk tarafından daha sade ve anlaşılır biçimlere dönüştürülmesi, Maurice Halbwachs'ın toplumsal bellek kuramı çerçevesinde değerlendirilebilir. Bu bağlamda, toplumun kültürel ve sosyal kimliğinin oluşumunda önemli bir rol oynayan kolektif bellek, geçmişe ait olaylar, anılar ve toplumsal deneyimler doğrultusunda yapı adlarının dönüşümünü şekillendirmektedir. Dolayısıyla, bir yapının halk arasında kazandığı yeni adlandırma biçimi, o yapının kolektif bellekte tutunma sürecinde geçirdiği anlam değişimi ve sadeleşmenin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir (Halbwachs, 2017: 46; Bilginer Erdoğan, 2013: 6-15; Halbwachs, 2016: 16).

Halbwachs'a atıfla hafızanın kaynağının bireyden ziyade toplum ve grup olduğunu savunan Pierre Nora, belleği “hafıza mekânları” (lieux de mémoire) kavramı üzerinden ele alır. Nora'ya göre hafıza, sadece hatırlanan içeriklerden ibaret değildir; asıl olarak hafıza ortaya çıktığı ve yaşatıldığı mekânlarda vücut bulur. Bu hafıza mekânları; anma törenleri, ritüeller, bayramlar, anıtlar, mezarlar, marşlar, arşivler ve çeşitli maddi ya da sembolik nesneler gibi, kolektif belleği canlı tutan ve unutmaya karşı direnen araçlardır (Evciman, 2022: 1-33; Nora, 2006: 19, 32).

Bu unsurlar halk tarafından yapılan gayriresmî adlandırmanın oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Örneğin; Çiçeklioğlu Camii adlandırmasında caminin tavanındaki çiçek süslemeleri halkın anlatımıyla birleşerek gayriresmî bir adlandırma ortaya çıkmıştır. Gayriresmî adlandırmalar sadece yapının konumu ve fiziksel özelliğini değil; yapının konumlandığı mevkinin sosyal statüsünü,

kültürel kimliğini, halk dilindeki lakapları, halk hikâyelerini somutlaştırmaktadır. Sonuç olarak, toplumsal hafıza ile yapıların fiziksel, mimari ve sosyokültürel özellikleri arasındaki etkileşimden doğan Eski Ankara Bölgesi'ndeki cami ve mescit adlandırmalarındaki bu gerilim, yapının konumlandığı kentin tarihsel, mimari ve sosyokültürel dokusuna ilişkin çok katmanlı bir inceleme alanı ve zengin bir araştırma malzemesi sunmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada, Cumhuriyet öncesinden günümüze ulaşan ve Eski Ankara Bölgesi'nde konumlanan camilerin resmî ve gayriresmî adlandırmalarından hareketle, cami ve mescitlere ilişkin art zamanlı olarak leksik-semantik ve dilsel incelemeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, cami ve mescitlerin kent ve toplum hafızasında mekânsal açıdan nasıl biçimlendiğine dair veriler sunulmuş; bu doğrultuda yapı adları üzerinde urbonimik bir çözümleme yapılmıştır. Bu bağlamda yapılan inceleme sonucunda, adlandırmalarında devlet ideolojisi ve toplumsal bellek açısından çok katmanlı bir yapı barındıran cami ve mescitlerin, yalnızca ibadet edilen mekânlar olmanın ötesinde; sosyal aidiyetleri, kültürel ve tarihî sürekliliği yansıtan, etnik ve meslekî kimliklerin kent ve toplum hafızasına nasıl yerleştiğini gösteren urbonimik taşıyıcılar ve önemli dilsel göstergeler olduğu görülmüştür.

Çalışmada, resmî adlandırmaların tapu, tahrir defterleri, vakfiyeler ve tapu kayıtlarında yer alan şekilleri esas alınarak, camilerin banilerinin isimleri, unvanları ve lakapları ile yapının fiziksel ve mimari özellikleri ile konumlandığı mevki dikkate alınmak suretiyle, bu adlandırmaların devlet otoritesi tarafından biçimlendirildiği tespit edilmiştir. Bu tür adlandırmalar; mekân isimlerinin hukukî tanımının geleneksel bürokratik geleneklerin kent mekânına yansımalarının ve iktidarın kent mekânı üzerindeki hâkimiyetinin göstergesidir. Buna karşılık, halk arasında sözlü kültür, yerel hikâyeler, söylenceler ve gündelik yaşam pratiklerinin temelinde oluşan gayriresmî adlandırmalar ise, mahallî hafızanın güçlü unsurları olarak kabul edilen belirgin mekânsal özellikler, esnaf grupları ve etnik kimlikler gibi veriler temelinde şekillenmektedir. Bu adlandırma, toplum ile mekân arasındaki duygusal ve işlevsel ilişkinin dışı vurumu niteliğinde değerlendirilebilir. Bu bağlamda resmî adlandırmalar devlete ait yazılı hafızayı temsil ederken, gayriresmî adlandırmalar ise toplumsal kimlik ve aidiyetle örülü halka ait sözlü bir hafıza haritası sunmaktadır.

Kültürel, tarihsel, sosyal ve dilsel açılardan birlikte ele alınması gereken

bu iki adlandırma türü, kentin urbonimi açısından önemli veriler sağlamaktadır. Maurice Halbwachs ve Pierre Nora'nın toplumsal bellek teorileri ışığında, cami ve mescitler yalnızca yer adı olarak değerlendirilmemeli; aynı zamanda ideolojik, sosyo-kültürel ve tarihsel kodların taşıyıcısı olan yapılar olarak ele alınmalıdır.

Cumhuriyet'in ilanından sonra Ankara'daki birçok yapının ismi değiştirilmiş ya da mevcut adlara yenileri eklenmiştir. Bu durum, yeni ideolojinin inşa sürecinin bir parçası olarak değerlendirilebilirken; toplum hafızasında yer eden, halk arasında anlatılan hikâyeler, söylenceler ve toplum hafızasında derin izler bırakan savaşlar, doğal afetler gibi önemli olaylar ile yapıların fiziksel özelliklerine bağlı olarak ortaya çıkan gayriresmî adlandırmalar ise bu resmî dönüşüme karşıtlık gösteren alternatif adlandırmalar olarak ortaya çıkmaktadır. Urbonimik açıdan değerlendirildiğinde, resmî ve gayriresmî adlandırmalar arasında çoğunlukla bir gerilim yaşandığı, ancak kimi durumlarda da örtüşme görüldüğü tespit edilmiştir. Bazı cami ve mescit adlarında hem resmî hem de gayriresmî adlandırmalara rastlanmakla birlikte, bazı durumlarda resmî adlandırmalar nadiren gayriresmî adlandırmaların önüne geçmiştir. Ancak genel olarak cami ve mescit adlarında halk tarafından verilen gayriresmî adların kullanımının yaygın olduğu, resmî adların ise giderek azaldığı hatta unutulmaya yüz tuttuğu söylenebilir. Bu bulgular, toplum hafızasının adlandırma süreçleri üzerindeki dönüştürücü etkisini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, Cumhuriyet öncesi dönemden günümüze ulaşan ve Eski Ankara Bölgesi'nde konumlanan cami ve mescit adları; mekânsal adlandırmanın çok katmanlı yapısını, kent ve toplum hafızasının sosyal, kültürel, tarihsel ve ideolojik yönlerini ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda, urbonimi yalnızca yer adlarının morfolojik ve leksik-semantik özelliklerini belgeleyen bir çalışma alanı olmanın ötesinde; kentin sosyal, tarihsel, ideolojik ve kültürel kimliğini araştıran ve ortaya koyan, aynı zamanda adbilimsel harita işlevi gören disiplinler arası bir alan olarak tanımlanabilir. Bu çalışma, resmî ve gayriresmî olmak üzere ikili adlandırmaya sahip cami ve mescit isimleri üzerinden, kentin tarihsel ve toplumsal belleğini, sosyo-kültürel dönüşümünü ve devlet-halk ilişkisine dair izleri sürme açısından urboniminin potansiyelini somut bir şekilde ortaya koymuştur.

Kaynakça/ References

- Akçataş, A. (2022). Adlandırma ve Anlamlandırma. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 6(11), 52-63.
- Akçay, D. (2005). *Reklam ve İdeoloji*. (Yayın No. 15884) [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi. (2015). *Şehr-i Kadim Ankara III.Cilt*. Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Ankara Valiliği. (2016). *Ankara Vakıf Eserleri*. Ankara Kalkınma Ajansı.
- Aslan, S. ve Uludağ, Z. (2020). Dilde Mekânı (Yeniden) Kurgulamak: Yer İsimleri, Kolektif Bellek ve İdeoloji. *İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi*, 11(31), 1424-1446. doi: 10.31198/idealkent.829867
- Âşık, D. (2022). Ankara Bentderesi- Kale Gezisi. Ankara: Ayak İzlerim. Nisan 12, 2025 tarihinde <https://danyalasik.com/2022/04/09/ankara-bentderesi-kale-gezisi/> adresinden alındı.
- Azaryahu, M. (1997). German reunification and the politics of street names: the case of East Berlin. *Political Geography*, 16(6), 479-493. doi: [https://doi.org/10.1016/S0962-6298\(96\)00053-4](https://doi.org/10.1016/S0962-6298(96)00053-4)
- Badem, M. (2023). Dünya'nın Bütün Camileri. Ankara: blogspot. Nisan 12, 2025 tarihinde <https://dunyacamileri.blogspot.com/2023/07/ramazan-semseddin-kale-pazar-camii.html> adresinden alındı.
- Bilginer Erdoğan, Ş. (2013). *Toplumsal Bellek ve Medya: Toplumsal Hatırlatma ve Unuturma Biçimleri (Seksenler TV Dizisi)*. (Yayın No. 344880) [Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi]. Yök Ulusal Tez Merkezi.
- Çetin, A. (2019). *Hurufat Defterlerindeki Kayıtlara Göre Ankara İl Merkezindeki Dinî Mimari Yapılar*. (Yayın No. 556309) [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi]. Yök Ulusal Tez Merkezi.
- Erol, Ö. S. (2019). Kent Belleğinin Değişkenleri ve Mekânın Algısına Etkisi. *Mimarlar Dergisi*, (18), 31-32.
- Evciman, S. (2022). Hafıza Mekânlarının ve "Hafıza- Bireylerin" "Bir Aradalığı" ve Hafıza- Kimliğin Sürekliliği: Türkiye Caferiler Örneği. *Ege Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/1, 1-33.
- Eyice, S. (1997). *Hallac Mahmud Mescidi*. TDV İslam Ansiklopedisi Cilt 15 içinde (ss. 376-377). Türkiye Diyanet Vakfı Yayıncılık.
- Fikriyat. (2023). Benlikten vazgeçiş: Enaniyet zinciri. Fikriyat. Mayıs 6, 2025 tarihinde <https://www.fikriyat.com/galeri/islam/benlikten-vazgecis-enaniyet-zinciri/4> adresinden alındı.
- Galip, M. (1996). *Ankara Mescidler, Camiler, Mezarlıklar, Kitabeler*. Altındağ Belediyesi Kültür Yayınları.
- Günel, G. ve Kılıcı, A. (2015). Ankara Şehri 1924 Haritası: Eski Bir Haritada Ankara'yı Tanımak. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 99, 103.

- Halbwachs, M. (2016). *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi*. Heretik Yayınları.
- Halbwachs, M. (2017). *Kollektif Bellek* (Banu Barış çev.). Heretik Yayınları
- İşçen, Y. (2019). *Cumhuriyet Öncesi Ankara'da Cami ve Mescitler*. Cadde Anafartalar Kuyumcuları.
- Kalfazade, S. (1993). *Cenâbî Ahmed Paşa Camii* 7.C. (ss. 351-352). Türkiye Diyanet Vakfı Yayıncılık.
- Karaman, D. (2013). *18. yüzyıldan Tanzimat'a Ankara, İdari, Askeri, Mali Tarih*. Cedit Neşriyat.
- Koç Üniversitesi Digital Collections. (2025). İki Şerefeli (Resul Efendi) Camii. Koç Üniversitesi Digital Collections. Mayıs 6, 2025 tarihinde <https://libdigitalcollections.ku.edu.tr/digital/collection/TKV/id/425/> adresinden alındı.
- Konyalı, İ. H. (1978). *Ankara Camileri*. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Lefebvre, H. (2019). *Mekânın Üretimi* (I. Ergüden, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Nora, P. (1989). Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. *Representations, No. 26 (Special Issue: Memory and Counter-Memory)*, 7-24.
- Nora, P. (2006). *Hafıza kâbeları*. Dost Kitabevi.
- Oygür, A. V. (2016). Ankaramızı Tanıyalım. Mayıs 6, 2024 tarihinde <https://alive-datoygur.wordpress.com/2016/05/31/ankaramizi-taniyalim-8/> adresinden alındı.
- Özcan, Ü. (2006). Ankara (Karanlık) Sabuni Mescidi Rapor. Ankara: DAPA. Mayıs 19, 2025 tarihinde <http://www.dapaturk.com/docs/siyasi/SabuniRapor.pdf> adresinden alındı.
- Özdemir, R. (1998). *19. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*. T.C Kültür Bakanlığı Yayını.
- Sabah Gazetesi. (2012). Adlarıyla merak uyandıran camiler. Ankara: Sabah Gazetesi. <https://www.sabah.com.tr/yasam/adlariyla-merak-uyandiran-camiler-435650395241-2211506> adresinden alındı
- Sakaoğlu, S. (2001). *Türk Adbilimi I*. TDK Yayınları.
- Sezgin Doğruer, F. (2021). Ankara Zincirli Cami: Korunma Sorunları ve Çözüme Yönelik Öneriler. *İdealkent/ Kent Araştırmaları Dergisi*, 12(32), 449. doi: <https://doi.org/10.31198/idealkent.851975>
- Şahin, İ. (2021). *Adbilim*. Pegem Akademi.
- Türkiye Kültür Portalı. (2019). Ankara Gezilecek Yerler. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Nisan 16, 2025 tarihinde <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/ankara/gezilecek-yer/eskicioglu-camii-> adresinden alındı.
- Ünlü, T. S. (2021). Nedir Bu "Kentsel Bellek" ve Ne İşe Yarar? İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği. Mayıs 19, 2025 tarihinde <https://www.marmara.gov.tr/tr/nedir-bu-kentsel-bellek-ve-ne-ise-yarar> adresinden alındı.

Extended Abstract

Introduction

Urban spaces are complex, multi-layered entities composed not only of physical structures but also of cultural, historical, and ideological dimensions shaped through collective memory. The naming of urban components—streets, neighborhoods, religious structures—is a linguistic reflection of societal consciousness. This study focuses on the dual naming practices, both official and unofficial, of mosques and masjids in the historical region of Ankara that have existed since the pre-Republican era. These religious buildings are not only places of worship but also onomastic and urban toponymic markers, preserving the socio-cultural identity and historical continuity of the city. The research reveals how mosque names transform over time and how these shifts mirror the dynamic between state ideology and community memory. Naming is thus treated not just as an administrative act but as a medium for expressing cultural resistance, identity, and belonging.

Method

The study uses a multidisciplinary approach rooted in urban onomastics. It includes mosques in Old Ankara that are known to have been built before the proclamation of the Turkish Republic. Official names were traced through archival materials, cadastral and title deed registers, and historical maps. Foundational sources such as the works of Yavuz İscen, İbrahim Hakkı Konyalı, Mübarek Galip, and Gönül Öney provided historical and architectural context. Unofficial names were analyzed using oral histories, neighborhood narratives, and folklore, which reflect collective memory. The research examined naming through lexical, semantic, morphological, and socio-cultural lenses.

Findings

Results show a contrast between official and unofficial naming systems. Official names often derive from the founder's name (e.g., Ahi Şerafettin Camii), occupational titles (e.g., Kazasker Camii), or geographical references (e.g., Yusuf Habbaz Camii), reflecting the state's formal naming preferences. Unofficial names, however, are embedded in local memory and shaped by stories, visual characteristics, or emotional associations—for instance, Aslanhane Camii refers to lion statues in the wall; Dındın Mescidi alludes to the spiritual aura of its founder; Kubbeli Mescit denotes its dome; and Çiçeklioğlu Camii is linked to floral interior motifs. In several cases, these names have surpassed official ones in popular usage.

- Naming practices are categorized into several groups:
- Founder-based (e.g., Resul Efendi, Yakup Harrat)
- Profession/title-based (e.g., Kazasker, Mimarzade)
- Location-based (e.g., Öksüzce, Duvartepe)
- Architectural/physical features (e.g., Ağaç Ayak, Karanlık Mescit)
- Oral tradition and folklore (e.g., Hemhüm Mescidi, based on an imam's quick recitation style)

These findings demonstrate a dichotomy between top-down, state-imposed naming and bottom-up, memory-driven practices. Particularly after Republican reforms, renaming became a tool of ideological realignment, but unofficial names often resisted these shifts.

Conclusion

Mosque names in Old Ankara serve as urban linguistic artifacts that reveal the tension between state authority and community memory. Official names symbolize the institutional imprint on urban space, while unofficial names reflect lived experience and cultural continuity. Drawing on theories of Halbwachs and Nora, the study views unofficial mosque names as lieux de mémoire—sites of memory that sustain collective identity. These names preserve values, stories, and identities otherwise absent from official records, positioning urban onomastics as a vital tool for understanding the layered meanings of city life.

Genişletilmiş Özet

Giriş

Kentsel mekânlar yalnızca fiziksel yapılardan ibaret olmayan, aynı zamanda kolektif hafıza aracılığıyla şekillenen kültürel, tarihsel ve ideolojik katmanlara sahip karmaşık yapılardır. Sokaklar, mahalleler, dinî yapılar gibi kentsel unsurların adlandırılması, toplumsal bilincin dilsel bir yansımasıdır. Bu çalışma, Ankara'nın tarihsel bölgesinde, Cumhuriyet öncesi dönemden günümüze kadar varlığını sürdüren cami ve mescitlerin resmî ve gayriresmî, ikili adlandırma pratiklerini incelemektedir. Bu dinî yapılar sadece ibadet yerleri değil; aynı zamanda sosyo-kültürel kimliği ve tarihsel sürekliliği muhafaza eden onomastik (adbilimsel) ve kent toponimisi (yer adı) göstergeleridir. Araştırma, cami isimlerinin zaman içinde nasıl dönüşüme uğradığını ve bu değişimlerin devlet ideolojisi ile toplumsal hafıza arasındaki dinamiği nasıl yansıttığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda adlandırma, sadece idarî bir işlem değil, aynı zamanda kültürel direnişin, kimliğin ve aidiyetin ifadesi olarak ele alınmaktadır.

Yöntem

Bu çalışma, kentsel onomastiğe dayanan disiplinlerarası bir yaklaşım benimsemektedir. Araştırma kapsamına, Cumhuriyet'in ilanından önce inşa edildiği bilinen Eski Ankara'daki camiler alınmıştır. Resmî adlar, arşiv belgeleri, tapu ve kadastro kayıtları ile tarihî haritalar aracılığıyla tespit edilmiştir. Yavuz İşcen, İbrahim Hakkı Konyalı, Mübarek Galip ve Gönül Öney gibi isimlerin eserleri tarihsel ve mimari bağlam sağlamak amacıyla kullanılmıştır. Gayriresmî adlar ise sözlü tarih görüşmeleri, mahalle anlatıları ve halk kültürü aracılığıyla analiz edilmiştir. Adlandırmalar; sözcüksel, anlamsal, biçimbilimsel ve sosyo-kültürel açılardan incelenmiştir.

Bulgular

Araştırma, resmî ve gayriresmî adlandırma sistemleri arasında belirgin bir ayrım olduğunu ortaya koymaktadır. Resmî adlar çoğunlukla kurucunun ismi (örneğin: Ahi

Şerafettin Camii), mesleki unvanlar (örneğin: Kazasker Camii) veya coğrafi referanslara (örneğin: Yusuf Habbaz Camii) dayanmaktadır ve bu durum devletin adlandırma tercihlerini yansıtır. Gayriresmî adlar ise yerel belleğe gömülüdür; hikâyeler, görsel özellikler ya da duygusal çağrışımlarla şekillenir. Örneğin: Aslanhane Camii ismini duvarındaki aslan heykelciklerinden, Dındın Mescidi kurucusunun manevi etkisinden, Kubbeli Mescit kubbesinden, Çiçeklioğlu Camii ise iç dekorasyonundaki çiçek motiflerinden alır. Bazı durumlarda bu isimler halk arasında resmî adların önüne geçmiştir.

Adlandırma pratikleri şu gruplarda toplanabilir:

- Kurucu temelli (ör. Resul Efendi, Yakup Harrat)
- Meslek/unvan temelli (ör. Kazasker, Mimarzade)
- Konum temelli (ör. Öksüzce, Duvartepe)
- Mimari/fiziksel özellik temelli (ör. Ağaç Ayak, Karanlık Mescit)
- Sözlü kültür ve halk anlatıları temelli (ör. Hemhüm Mescidi – imamın hızlı okuma tarzına gönderme)

Bu bulgular, yukarıdan aşağıya (devlet merkezli) uygulanan adlandırmalar ile aşağıdan yukarıya (hafıza merkezli) gelişen halk temelli pratikler arasındaki ikiliği göstermektedir. Özellikle Cumhuriyet reformlarından sonra yapılan yeniden adlandırmalar, ideolojik bir •yeniden yapılandırma aracı olarak kullanılmış; ancak halk arasında yaşayan gayri resmî isimler çoğu zaman bu değişime direnç göstermiştir.

Sonuç

Eski Ankara'daki cami isimleri, kentsel dilsel yapılar olarak devlet otoritesi ile toplumsal hafıza arasındaki gerilimi görünür kılmaktadır. Resmî adlar kentsel mekâna kurumsal bir damga vururken, gayriresmî adlar yaşanmış deneyimleri ve kültürel sürekliliği yansıtır. Halbwachs ve Nora'nın bellek teorilerinden hareketle, gayriresmî cami adları "hafıza mekânları" (lieux de mémoire) olarak değerlendirilmektedir. Bu isimler, resmî kayıtlarda yer almayan değerleri, hikâyeleri ve kimlikleri yaşatmakta; kentsel onomastiği şehir yaşamının çok katmanlı anlamlarını anlamada önemli bir araç hâline getirmektedir.

Etik Komite Onayı: Bu araştırma için etik kurul izni gerekmemektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Yazarlar; bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanması için 1. Yazar %70, 2. Yazar %30 oranında katkı sağlamışlardır.

Çıkar Çatışması: Yazarlar; bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar; bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi: Yazarlar; bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Sözcük Sayısı: 8497